

فصلنامه دانش انتظامی سمnan ، دوره پانزدهم ، شماره پنجاه و پنجم ، بهار ۱۴۰۴

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۰۱/۰۲

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۰۱/۰۴

صفحات: ۲۱-۸

بررسی چالش‌ها و نیاز به تدوین قوانین جدید جهت تعیین مسئولیت کیفری شرکت‌ها در

فضای مجازی

نویسندگان:

امیر اسماعیلی^۱ *، محمد نگارشی^۲، لاله روزبهی^۳

چکیده

فضای مجازی به دلیل ویژگی‌های بی‌مرز، سرعت انتقال بالا و پیچیدگی‌های ناشی از تغییرات فناوری‌های دیجیتال، به بستر پرچالشی برای جرائم سایبری و تخلفات مربوط به فعالیت‌های اقتصادی تبدیل شده است. شرکت‌ها به عنوان نهادهای اقتصادی بزرگ و بازیگران اصلی در ارائه خدمات و محصولات دیجیتال، در معرض چالش‌های جدید مسئولیت کیفری قرار دارند؛ جرائمی چون سرقت داده‌ها، نقض حریم خصوصی، انتشار اطلاعات نادرست و کلاهبرداری‌های آنلاین، زمینه تحمیل مسئولیت کیفری بر نهادهای حقوقی شرکت‌ها را فراهم ساخته است. در این مقاله، ابتدا به ارائه مروری جامع بر مبانی حقوقی مسئولیت کیفری در نظام‌های سنتی پرداخته و عدم انطباق این اصول با واقعیت‌های فضای مجازی بررسی می‌شود (علی‌اکبری، ۱۳۹۹، ص ۸۰) سپس با مراجعه به تجربیات موفق کشورهای نظیر فرانسه و مجموعه قوانین بین‌المللی مانند GDPR، مشکلات و کاستی‌ها در تعریف دقیق مسئولیت کیفری شرکت‌ها تشریح می‌گردد. از سوی دیگر، ضرورت تدوین چارچوب‌های جدید که شامل مسئولیت قانونی، مسئولیت اجتماعی و اخلاقی شرکت‌ها باشد، مورد بحث قرار می‌گیرد (حسینی، ۱۴۰۱، ص ۴۴؛ محمدی، ۱۳۹۸، ص ۶۰) در پایان، پیشنهاداتی جهت اصلاح قوانین موجود و تدوین مقررات جامع جهت پاسخگویی در برابر جرائم سایبری ارائه می‌شود. این مقاله با استفاده از ارجاعات دقیق درون متنی و بهره‌گیری از منابع به‌روز داخلی و خارجی، راهکارهای عملی در راستای ایجاد فضای امن‌تر دیجیتال و افزایش شفافیت در فعالیت‌های شرکت‌ها را ارائه می‌کند.

کلید واژه ها : مسئولیت کیفری، فضای مجازی، شرکت‌ها، جرائم سایبری، قوانین جدید

۱ : دانشجوی دکترا ، دانشگاه ازاد اسلامی - amires357246@gmail.com

۲ : دکترای تخصصی، دانشگاه ازاد اسلامی واحد ساوه - mo.negareshi@gmail.com

۳ : دانشجوی دکترا ، دانشگاه آزاد ساوه - l.roozbehi@iau.ac.ir

۱. مقدمه

با توجه به گسترش سریع فناوری‌های نوین و تغییرات بنیادین در عرصه ارتباطات و فعالیت‌های اقتصادی، فضای مجازی به یکی از ارکان حیاتی زندگی امروزی تبدیل شده است این تحول دیجیتال علاوه بر ارتقای قابل توجه تعاملات اجتماعی و اقتصادی، با چالش‌های حقوقی فراوان به ویژه در حوزه مسئولیت کیفری شرکت‌ها همراه شده است قوانین سنتی که مبتنی بر مفاهیم فردگرایانه و تأکید بر مسئولیت فردی تهیه شده‌اند، در مواجهه با جرائم گروهی و پیچیده دیجیتال دچار نارسایی می‌شوند (حسینی، ۱۳۹۸، ص ۷۵) از سوی دیگر، رفتار شرکت‌ها در فضای اینترنت امری متفاوت از تعاملات سنتی بوده و سنجش دقیق مسئولیت کیفری نهادهای حقوقی در این بستر نیازمند چارچوب‌های قانونی نوین، شفاف و منعطف است مثلاً در موارد نقض داده‌های حساس کاربران، هر چند ممکن است یک فرد به عنوان عامل مستقیماً شناسایی نشود، اما شرکت به عنوان نهاد اقتصادی و فناوری مسئولیت نگهداری و حفاظت از اطلاعات را برعهده دارد (علی‌اکبری، ۱۳۹۹، ص ۸۰) علاوه بر این، ماهیت فرامرزی فضای مجازی، ناشی از انتقال سریع اطلاعات و عدم وابستگی به مرزهای جغرافیایی، موجب بروز مشکلاتی در پیگیری و تعقیب جرائم سایبری شده است؛ جرائمی که اثرات آن‌ها نه تنها در سطح ملی بلکه در سطح بین‌المللی نیز احساس می‌شود (رضایی، ۱۴۰۰، ص ۱۱۵) بنابراین، مسئولیت کیفری شرکت‌ها در فضای مجازی همزمان جنبه‌های فنی و حقوقی را در بر می‌گیرد که این امر باعث شده تا نیاز به بازنگری و تدوین قوانین جدید برای پاسخگویی به این چالش‌ها اجتناب‌ناپذیر شود- در این مقاله، ما به بررسی دقیق ابعاد مختلف مسئولیت کیفری شرکت‌های فعال در فضای دیجیتال پرداخته و با تحلیل تجربیات بین‌المللی و نمونه‌های موفق از جمله مدل حقوقی فرانسه، الزامات تغییرات قانونی را روشن می‌کنیم در ادامه، مقاله از طریق بخش‌های مختلف به شرح موارد زیر پرداخته است: نخست، مبانی نظری مسئولیت کیفری شرکت‌ها و تفاوت آن با مسئولیت فردی؛ دوم، چالش‌های حقوقی ناشی از عدم انطباق قوانین موجود با شرایط فضای مجازی؛ سوم، بررسی تطبیقی نمونه‌های بین‌المللی و مدل‌های حقوقی مورد استفاده؛ چهارم، ضرورت تدوین قوانین جامع و منسجم جهت مقابله با جرائم سایبری و در نهایت ارائه نتیجه‌گیری و پیشنهادات قانونی جهت بهبود وضعیت حقوقی حوزه جرائم دیجیتال امید است با ارائه این بسط‌های جامع به شناخت بهتر مسائل حقوقی معاصر و بهبود عملکرد سیستم قضایی و نظارتی در حوزه جرائم دیجیتال کمک شایانی شود.

۲ . مفاهیم و چارچوب‌های مسئولیت کیفری شرکت‌ها

۱ . ۲ . مسئولیت کیفری در نظام‌های سنتی

در نظام‌های حقوقی سنتی، مسئولیت کیفری عمدتاً بر اساس اصول فردی و تعهدات شخصی تعیین می‌شود؛ یعنی هر فردی که مرتکب جرم گردد باید تحت پیگرد قانونی قرار گیرد و با مجازات‌هایی نظیر حبس یا جریمه نقدی روبه‌رو شود (علی‌اکبری، ۱۳۹۹، ص ۷۷) این رویکرد که به تمرکز بر ویژگی‌های شخصی و فردی تأکید دارد، در میان جرائم رایانه‌ای و جرائم ناشی از فناوری‌های نوین ناکافی به نظر می‌رسد زیرا شرکت‌ها به عنوان یک نهاد حقوقی، نه تنها دارای ساختارهای چندتایی مدیریتی هستند بلکه فعالیت‌های آن‌ها در محیطی با پیچیدگی‌های فراوان صورت می‌گیرد؛ به گونه‌ای که تعیین دقیق عامل جرایم در این بستر دشوار شده و الزام به تجدید نظر در رویکردهای سنتی احساس می‌شود به عنوان مثال، در جرائم سایبری مانند نفوذ به سیستم‌های کامپیوتری و سرقت اطلاعات، نه تنها یک فرد بلکه کل ساختار سازمانی می‌تواند درگیر باشد که این موضوع نیازمند رویکرد جدیدی است که هم جنبه حقوقی و هم تکنیکی آن را پوشش دهد (محمدی، ۱۳۹۸، ص ۵۰) با ظهور فناوری‌های دیجیتال، تغییر در الگوهای جرمی و نحوه ارتکاب جرائم به وضوح دیده می‌شود؛ فعالیت‌های شرکت‌ها در فضای دیجیتال به نحوی پیچیده شده است که اعمال سنتی نمی‌تواند به درستی این چالش‌ها را پاسخ دهد بنابراین، در این بخش تلاش شده تا ابتدا با بیان دقیق مبانی نظری مسئولیت کیفری شرکت‌ها، نقاط ضعف و کاستی‌های نظام‌های سنتی تشریح شود و سپس نیاز به بازنگری در میان این نظام‌ها به صورت جامع مورد بررسی قرار گیرد از آنجا که قوانین سنتی در اصل به تفکیک نقش فردی از جرم تأکید داشتند، در مواجهه با جرائمی که ناشی از تعاملات پیچیده گروهی هستند، نیاز به ترکیب اصول فنی و حقوقی مشهود است (حسینی، ۱۴۰۱، ص ۴۴)

۲ . ۲ . مفهوم مسئولیت کیفری شرکت‌ها در فضای دیجیتال

با گسترش فضای مجازی و ورود فناوری‌های نوین مانند هوش مصنوعی، اینترنت اشیا و پردازش ابری، مسئولیت کیفری شرکت‌ها به مفهومی چندبعدی دچار تغییر شده است در این حوزه، اعمال غلطی که از طریق سامانه‌های خودکار یا تصمیم‌گیری‌های ناشی از داده‌کاوی انجام می‌شود، لزوم تدوین چارچوب‌های حقوقی جدید را بیشتر می‌کند برای مثال، زمانی که یک نرم‌افزار هوش مصنوعی باعث خطا و سرقت اطلاعات شود، تعیین اینکه آیا مجازات باید بر عهده مدیران یا شاخص‌های فنی شرکت باشد، به یک چالش حقوقی تبدیل می‌شود بنابراین، این بخش به تعریف دقیق مسئولیت کیفری شرکت‌ها در فضای دیجیتال می‌پردازد و عوامل موثر از جمله سرعت انتقال

داده‌ها، ماهیت بین‌المللی جرائم و تعاملات پیچیده در داخل سازمان‌ها را مورد بررسی قرار می‌دهد (علی‌اکبری، ۱۳۹۹، ص ۷۷) علاوه بر این، تفاوت میان مسئولیت فردی و مسئولیت سازمانی در فضای دیجیتال، یکی از ستون‌های اصلی بحث به شمار می‌آید وقتی که سیستم‌های خودکار و الگوریتم‌های پیچیده در تصمیم‌گیری‌های شرکت دخالت دارند، تشخیص عوامل مجرمانه دشوار می‌شود؛ لذا نیاز به ایجاد ضوابط دقیق و اصول فنی جهت تبیین خطوط مسئولیت اساسی به نظر می‌رسد (محمدی، ۱۳۹۸، ص ۶۰) به بیان دیگر، مسئولیت کیفری شرکت‌ها در فضای مجازی، نه تنها باید عامل تأخیر در شناسایی مسئولیت‌های فردی باشد، بلکه باید نقش نهادهای حقوقی و فنی را نیز به صورت یکپارچه منعکس کند.

۲. ۳. چارچوب‌های حقوقی نوین و تعامل با فناوری‌های دیجیتال

با ظهور فناوری‌های نوین و تغییرات سریع در فضای مجازی، نگرش به مسئولیت کیفری شرکت‌ها همزمان نیازمند به‌روزرسانی و تطبیق با فناوری‌های روز شده است برخی از نظریه‌پردازان حقوقی به واکنش سریع نظام‌های قانونی به تغییرات دیجیتال اشاره دارند و بر این باورند که قوانین جدید باید به گونه‌ای طراحی شوند که هم جنبه‌های فنی و هم جنبه‌های اخلاقی و اجتماعی را در بر گیرند این چارچوب‌های حقوقی نوین می‌توانند از مدل‌های موفق جهانی همچون GDPR و مقررات کشورهای پیشرو استفاده نمایند که در آن‌ها تلاش شده مسئولیت شرکت‌ها به صورت دقیق‌تر و شفاف‌تر تعیین شود (بنت، ۲۰۱۸؛ پترسن، ۲۰۲۰) در این راستا، قوانین باید ضمن تعریف دقیق مفاهیم جرائم سایبری، مسئولیت‌های اخلاقی و اجتماعی شرکت‌ها را نیز در بر داشته باشند تدوین چنین چارچوب‌هایی ضروری است تا در مواجهه با جرائم بین‌المللی و فعالیت‌های چندجانبه شرکت‌ها، بتوان به طور یکپارچه و جامع به پاسخگویی پرداخت- از سوی دیگر، مشارکت نظام‌های قضایی و فنی در تدوین استانداردهای قانونی، زمینه‌ای برای اجرای موثر قوانین جدید فراهم خواهد کرد به عنوان نمونه، در برخی پرونده‌های بین‌المللی مانند مورد نقض حریم خصوصی توسط شرکت‌های بزرگ، معیارهای فنی جهت تعیین میزان خطا و سهم هر بخش در انجام جرم بسیار حیاتی شناخته شده‌اند (حسینی، ۱۴۰۱، ص ۴۴) بدین ترتیب، مسئولیت کیفری شرکت‌ها در فضای دیجیتال، نیازمند رویکردی است که ضمن حل مسائل فنی، به معیارهای اخلاقی و اجتماعی نیز توجه نماید.

۳. چالش‌های مسئولیت کیفری شرکت‌ها در فضای مجازی

۱.۳. پیچیدگی در شناسایی عوامل جرمی

یکی از مهمترین چالش‌هایی که در تعیین مسئولیت کیفری شرکت‌ها در فضای مجازی بروز می‌کند، پیچیدگی ناشی از شناسایی دقیق عواملن جرایم سایبری است فضای مجازی به دلیل ماهیت فرامرزی و پیچیدگی شبکه‌های ارتباطی، به راحتی می‌تواند عواملن جرایم را پنهان نگه دارد برای مثال، زمانی که یک حمله سایبری از طریق چندین سرور و با استفاده از فناوری‌های رمزنگاری انجام می‌شود، تعیین اینکه کدام بخش از شرکت یا کدام فرد مسئول است، بسیار دشوار می‌شود (رضایی، ۱۴۰۰، ص ۱۱۵) این مسأله علاوه بر ایجاد ابهامات حقوقی، روند پیگیری قضایی را نیز به شدت تحت تاثیر قرار می‌دهد بی‌تردید در بسیاری از پرونده‌های جرایم فضای مجازی، تعیین نقش دقیق واحدهای فنی، مدیریتی و اجرایی در وقوع جرم به مشکل برخورد کرده است در حالی که فعالیت شرکت‌ها در سطح جهانی صورت می‌گیرد، عدم هماهنگی در تعریف خطوط مرزی مسئولیت‌ها سبب شده تا هر کشور، با استفاده از قوانین خاص خود، سعی در تبیین مسئولیت‌های مربوطه نماید؛ امری که در نتیجه به ناسازگاری‌های بین‌المللی و ضعف در اجرای عدالت منجر می‌شود (محمدی، ۱۳۹۸، ص ۶۰) این امر همچنین موجب شده تا شرکت‌های بزرگ با استفاده از خلأهای قانونی، از جمع‌آوری و بهره‌برداری از داده‌های کاربران به طور ناپیدا استفاده کنند در این بخش، علاوه بر بررسی تکنیکی مشکلات شناسایی عواملن جرم، نیاز به تجدید نظر و تدوین معیارهای مشخص و قابل اجرا جهت تعیین سهم مسئولیت‌های مختلف در داخل شرکت‌ها، مورد بحث قرار می‌گیرد به عنوان نمونه، ایجاد سیستم‌های نظارتی و فناوری‌های شناسایی دقیق الگوهای جرمی می‌تواند در تسهیل تعیین مسئولیت‌های قانونی موثر باشد از سوی دیگر، تعامل نزدیک میان بخش‌های قضایی و فناوری اطلاعات در جهت تدوین راهکارهای منسجم می‌تواند نقش بسزایی در کاهش ابهامات موجود داشته باشد (رابرتس & دانیلز، ۲۰۱۹، ص ۱۲۰).

۲.۳. مسئولیت‌های مشترک و تقسیم نقش‌ها

در فضای مجازی، جرائم به گونه‌ای رخ می‌دهند که معمولاً نتیجه تعامل مجموعه‌ای از عوامل در داخل سازمان‌ها است به عبارت دیگر، برای وقوع جرائم سایبری، تنها یک عامل یا یک بخش کافی نیست؛ بلکه همکاری میان واحدهای مختلف مدیریتی، فنی و حتی کارکنان پشتیبانی، به نوعی موجب تسهیل جرم می‌شود (محمدی، ۱۳۹۸، ص ۵۰) در این میان، تعیین اینکه چه کسی یا چه واحدی باید به عنوان عامل اصلی جرم شناخته شود، چالشی حقوقی جدی به شمار می‌آید این موضوع با توجه به ساختارهای سازمانی چندلایه شرکت‌ها به یک مسأله پیچیده تبدیل می‌شود که

نیازمند تدوین معیارهای دقیق و تقسیم نقش‌های مشخص در چارچوب قوانین جدید است از دیگر موارد مهم در این زمینه، مسئولیت مشترک و چندگانه برای جرائم سایبری است، بدین معنا که در یک حادثه جرمی، علاوه بر فردی که اقدام مستقیم را انجام داده، واحدهای دیگر نظیر واحد کنترل کیفی، واحد فناوری اطلاعات و حتی مقامات اجرایی باید سهمی از مسئولیت را بر عهده گیرند در این راستا، بسیاری از نظریه‌پردازان به اهمیت تدوین مقرراتی تأکید دارند که بتوانند در مواقع وقوع جرم، هر یک از اجزای سازمان را با توجه به نقشی که ایفا می‌کنند، شامل مجازات شوند (یوسفی، ۱۴۰۰، ص ۱۲۰) از این رو، تدوین قوانین جامع و تعیین ضوابط مشخص برای تقسیم مسئولیت میان ساختارهای مختلف سازمانی، به عنوان یکی از الزامات اصلی تغییر یافته در نظام‌های حقوقی جدید، ضروری محسوب می‌شود.

۳.۳. چالش‌های ناشی از فناوری‌های نوین و الگوریتم‌های پیچیده

پیشرفت سریع فناوری‌های نوین مانند هوش مصنوعی، الگوریتم‌های پردازش داده و سامانه‌های پیچیده خودکار، باعث شده تا تعیین مسئولیت کیفری شرکت‌ها بیشتر به چالش کشیده شود بسیاری از این سامانه‌ها به دلیل ساختار «جعبه سیاه» خود، فرایند تصمیم‌گیری را به گونه‌ای انجام می‌دهند که قابل توضیح و بازگشایی برای مراجع قضایی نمی‌باشد (Mitchell & Sanders، ۲۰۱۹، ص ۱۸) این عدم شفافیت، مسئله‌ای است که باعث می‌شود تا به سختی بتوان تعیین کرد که آیا خطا از ناحیه فناوری یا تصمیم‌گیری انسانی ناشی شده است در نتیجه، شرکت‌ها ممکن است از برخی از زوایای مسئولیت معاف شناخته شوند یا از طریق استفاده از این فناوری‌ها از تعقیب قانونی فرار کنند در همین زمینه، برخی از پژوهش‌های بین‌المللی نشان داده‌اند که عدم تعریف دقیق نقش سامانه‌های خودکار و اتوماسیون در تصمیم‌گیری‌های شرکت‌ها، می‌تواند موجب ایجاد شکاف‌های قانونی شود لذا همکاری نزدیک میان متخصصان حقوقی و فنی جهت تدوین استانداردهایی جهت شناسایی و تفکیک نقش‌های مختلف در ارتکاب جرائم سایبری، از الزامات اولیه است (Thomas & Taylor، ۲۰۲۱، ص ۱۵۰) تدوین این استانداردها می‌تواند در کاهش ابهام‌ها و تعیین مسئولیت‌های دقیق‌تر در سطح سازمانی و فردی بسیار مؤثر باشد.

۴.۳. چالش‌های بین‌المللی و فرامرزی

با توجه به تعمیم فضای مجازی به سطح بین‌المللی، جرائم سایبری اغلب مرزهای جغرافیایی را پشت سر می‌گذارند و اثرات آن‌ها در چندین کشور به صورت همزمان احساس می‌شود این امر نه تنها باعث بروز مشکلات در شناسایی عاملان جرایم می‌گردد، بلکه نظام‌های حقوقی مختلف را نیز در برابر تداخلی از قوانین داخلی و بین‌المللی قرار می‌دهد- به عنوان نمونه، در موارد نقض حریم

خصوصی توسط شرکت‌های بزرگی مانند گوگل، تضاد قوانین بین‌المللی و ملی به وضوح مشاهده می‌شود (گروهی، ۱۴۰۰، ص ۱۲۵) توافق‌های بین‌المللی نظیر GDPR اتحادیه اروپا، نمونه موافقی در تعیین مسئولیت‌های قانونی شرکت‌ها در قلمرو جرائم سایبری می‌باشد؛ اما در بسیاری از کشورها به ویژه در سطح کشورهای در حال توسعه همچنان نگرانی‌هایی در خصوص عدم هماهنگی قوانین و دشواری‌های پیگیری جرائم بین‌المللی وجود دارد به همین دلیل، تدوین معاهدات و چارچوب‌های قانونی بین‌المللی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است این امر می‌تواند شامل ایجاد شبکه‌های همکاری قضایی، هماهنگی در اجرای قوانین و تبادل اطلاعات میان کشورها باشد همچنین، این همکاری‌های بین‌المللی می‌تواند به رفع نقص‌های موجود در ارزیابی و تعیین مجازات‌های قانونی در جرائم فضای مجازی کمک نماید (Turner & Wright، ۲۰۱۷، ص ۹۵) در نهایت، چالش‌های ناشی از ماهیت فرامرزی فضای مجازی، نیازمند پاسخی هماهنگ و متحدانه از سوی جامعه بین‌المللی است.

۴. بررسی تطبیقی قوانین مسئولیت کیفری شرکت‌ها در فضای مجازی: نمونه کشور فرانسه

۴.۱. تجربه پیشرو فرانسه

فرانسه به عنوان یکی از کشورهایی که در جهت تعیین مسئولیت کیفری شرکت‌ها در فضای مجازی گام‌های بلندی برداشته است، نمونه‌ای از قوانین مدرن در این زمینه به شمار می‌آید- قوانین این کشور در حوزه نقض حریم خصوصی، انتشار اطلاعات نادرست و امنیت سایبری بسیار دقیق تعریف شده‌اند در قوانین فرانسه، تعهدات شرکت‌ها به حفاظت از داده‌های کاربران و پاسخگویی در صورت تخلف مشخص شده و مجازات‌های قانونی بر اساس شدت و نوع تخلف اعمال می‌شوند از طرفی، نظام حقوقی فرانسه تلاش کرده است تا با استفاده از معیارهای اخلاقی و اجتماعی، مسئولیت‌های شرکت‌ها را در قالب یک چارچوب یکپارچه تعریف نماید در این کشور، علاوه بر مجازات‌های کیفری، مشخص شدن مسئولیت اخلاقی و اجتماعی شرکت‌ها، از اهمیت بسزایی برخوردار است به بیان دیگر، در قوانین فرانسه، شرکت‌ها موظف هستند تا علاوه بر رعایت معیارهای حقوقی، استانداردهای اخلاقی در رفتارهای خود نیز رعایت نمایند؛ مثال بارز این موضوع، تعهد به عدم استفاده از داده‌های کاربران برای اهداف تجاری بدون کسب رضایت می‌باشد این رویکرد چندبعدی موجب شده تا نه تنها جرائم شرکت محور به صورت دقیق بررسی شود، بلکه اعتماد عمومی نیز نسبت به خدمات ارائه‌شده افزایش یابد.

۲.۴. چالش‌های قانونی در تعیین مسئولیت در فرانسه

اگرچه قوانین فرانسه در زمینه مشخص کردن مسئولیت کیفری شرکت‌ها در فضای مجازی از نوآوری‌های قابل توجهی برخوردار است، اما همچنان با چالش‌هایی نیز مواجه است. عدم شفافیت برخی از مفاهیم حقوقی، بخصوص در زمینه تعیین نقش‌های فردی در چارچوب سازمانی و نیز چالش‌های مرتبط با فناوری‌های نوینی که شرکت‌ها استفاده می‌کنند، از جمله مواردی هستند که در قوانین این کشور نیاز به بازنگری دارند. علاوه بر مواردی مانند سوءاستفاده از داده‌های کاربران و فروش این داده‌ها، اگرچه در قوانین به آن‌ها اشاره شده است، اما به دلیل پیچیدگی‌های عملی در اثبات تعمد و قصور ممکن است چالش‌های اجرایی نیز در پی داشته باشد. بنابراین، در تجربیات فرانسه نیز دریافتیم که تدوین قوانین جامع‌تر و دقیق‌تر برای پوشش دادن تمام ابعاد جرائم سایبری، به ویژه در زمینه مسئولیت‌های بین‌المللی و همکاری‌های قضایی میان کشورهای عضو، الزامی است. نمونه‌های موفق این کشور می‌تواند الگویی برای کشورهای دیگر به خصوص در سطح بین‌المللی باشد تا با ایجاد معیارهای هماهنگ‌شده، بتوانند از ضعف‌های قانون موجود جلوگیری نمایند (Bennett & Greene, ۲۰۱۸؛ Peterson, ۲۰۲۰).

۳.۴. نمونه‌های بین‌المللی و مقایسه با مدل‌های حقوقی دیگر

با مقایسه قوانین فرانسه با سایر کشورها، مشاهده می‌شود که در بسیاری از کشورها قوانین موجود به‌طور کامل نتوانسته‌اند پاسخگوی چالش‌های ناشی از جرائم سایبری باشند. به عنوان مثال، در ایالات متحده سیستم‌های قانونی بیشتر به جنبه فردی جرائم متمرکز هستند در حالی که در کشورهای اروپایی با تدوین مقرراتی مشابه GDPR، تلاش شده است تا مسئولیت شرکت‌ها نیز به طور دقیق‌تر تعیین شود. همچنین نمونه‌هایی از کشورهای آسیایی نشان داده‌اند که در کشورهای در حال توسعه، شفافیت قانونی در خصوص تعیین مسئولیت کیفری شرکت‌ها نیازمند توجه بیشتر و تدوین قوانین جدید می‌باشد. مقایسه بین‌المللی نشان می‌دهد که مفهوم مسئولیت کیفری شرکت‌ها باید از دیدگاهی چندجانبه مورد بررسی قرار گیرد؛ به گونه‌ای که علاوه بر جنبه‌های حقوقی و کیفری، جنبه‌های اخلاقی و اجتماعی نیز باشد. در نتیجه، تدوین قوانین جدید و یکپارچه که همسو با استانداردهای بین‌المللی باشد، رویکردی مطلوب برای مقابله با جرائم فضای مجازی محسوب می‌شود.

۵. ضرورت تدوین قوانین جدید و اصلاحات پیشنهادی

۵.۱. نیاز به اصلاح قوانین موجود

با توجه به سرعت تحولات در فناوری‌های دیجیتال و تغییرات گسترده رخ داده در فضای مجازی، بسیاری از قوانین موجود در حوزه مسئولیت کیفری شرکت‌ها دیگر کارایی لازم را ندارند در بسیاری از کشورها قوانین موجود مبتنی بر اصول و مفاهیم حقوقی سنتی طراحی شده‌اند که برای شرایط پیچیده و تغییرات سریع فضای مجازی قابل اجرا نیستند (حسینی، ۱۳۹۸، ص ۷۵) یکی از مشکلات عمده این است که قوانین بسیاری از کشورها، مسئولیت شرکت‌ها را به‌طور دقیق و شفاف تعریف نکرده‌اند؛ برای مثال، پرسش‌هایی همچون اینکه آیا مسئولیت باید به یک فرد خاص نسبت داده شود یا به‌طور جمعی به کل نهاد حقوقی شرکت اعمال شود، همچنان بی‌پاسخ مانده است (علی‌اکبری، ۱۳۹۹، ص ۸۰) در این راستا، لازم است مسئولیت کیفری شرکت‌ها به‌طور ویژه مورد بررسی قرار گیرد- به عبارت دیگر، در صورتی که جرمی در فضای مجازی توسط یک شرکت یا سازمان انجام شود، باید به‌طور شفاف مشخص شود که کدام بخش یا کدام افراد باید پاسخگوی عمل مرتکب شده باشند این امر به‌ویژه در مواجهه با جرائم سایبری چون حملات سایبری، نفوذ به پایگاه‌های اطلاعاتی یا نقض داده‌های شخصی اهمیت فراوانی دارد- بنابراین، اصلاح و به‌روزرسانی قوانین موجود به نحوی ضروری به نظر می‌رسد که نه تنها به تضمین حفظ حقوق کاربران برسد، بلکه چارچوب‌های نظارتی دقیق‌تری نیز در این حوزه اعمال گردد (محمدی، ۱۳۹۸، ص ۶۰).

۵.۲. تدوین قوانین خاص برای جرائم سایبری

جرائم سایبری به دلیل ویژگی‌های منحصر به فرد خود از جمله جهانی بودن، سرعت بسیار بالا و عدم شفافیت در شناسایی مجرمان، نیازمند تدوین قوانین خاص و به‌روز شده‌اند در بسیاری از موارد، چارچوب‌های قانونی کنونی نتوانسته‌اند پاسخگوی حملات و نفوذهای دیجیتال باشند؛ برای مثال، جرائم ناشی از نقض حریم خصوصی و سرقت اطلاعات شخصی توسط شرکت‌های فعال در فضای دیجیتال، نیاز به استانداردها و مقررات جدید دارند (رضایی، ۱۴۰۰، ص ۱۱۵) تدوین قوانین ویژه برای جرائم سایبری، علاوه بر تعریف دقیق مسئولیت کیفری شرکت‌ها، باید شامل مقرراتی باشد که نحوه برخورد قانونی با جرائم ناشی از حملات سایبری، نفوذ به سیستم‌های اطلاعاتی و انتشار اطلاعات غلط را مشخص کند این قوانین بایستی به گونه‌ای تنظیم شوند که در مواجهه با جرائم، مجازات‌های قانونی و مالی مشخص و کافی به کار گرفته شود همچنین، تدوین مقررات بین‌المللی جهت هماهنگی در سطح جهانی و ایجاد همکاری‌های قضایی میان کشورهای مختلف، نقش

بسنایی در رفع کاستی‌های نظام‌های حقوقی موجود دارد (حسینی، ۱۳۹۸، ص ۸۰؛ حسینی، ۱۴۰۱، ص ۴۴).

۵. ۳. مسئولیت‌های اجتماعی و اخلاقی شرکت‌ها در فضای مجازی

مسئولیت‌های شرکت‌ها در فضای مجازی تنها به جنبه‌های کیفری محدود نمی‌شود؛ بلکه شامل مسئولیت‌های اجتماعی و اخلاقی نیز می‌شود شرکت‌ها به عنوان پلتفرم‌های اصلی ارائه‌دهنده خدمات دیجیتال، ملزم‌اند تا علاوه بر رعایت قوانین حقوقی، استانداردهای اخلاقی و اجتماعی را نیز رعایت نمایند- این امر در راستای تقویت اعتماد عمومی، پیشگیری از انتشار اطلاعات نادرست و حفاظت از حقوق کاربران اهمیت ویژه‌ای دارد (علی‌اکبری، ۱۳۹۹، ص ۸۵) در این میان، تدوین مقرراتی که شرکت‌ها را ملزم به رعایت اخلاق حرفه‌ای و ارائه آموزش‌های لازم در زمینه امنیت دیجیتال و حفظ حریم خصوصی کنند، نیازمند توجه گسترده است از سوی دیگر، مسئولیت‌های اخلاقی می‌تواند شامل تعهد به شفافیت در ارتباط با کاربران، جلوگیری از بهره‌برداری نادرست از داده‌ها و اتخاذ اقدامات پیشگیرانه در برابر تهدیدات سایبری باشد این موارد می‌تواند از وقوع جرائم جلوگیری کرده و به تقویت مسئولیت‌پذیری شرکت‌ها در فضای مجازی کمک نماید (محمدزاده، ۱۳۹۷، ص ۳۰؛ گروهی، ۱۴۰۰، ص ۱۲۵).

۵. ۴. تدوین قوانین جامع برای مقابله با تهدیدات سایبری

با توجه به ماهیت پیچیده و دائماً در حال تغییر جرائم سایبری، الزامی است قوانین جامع و یکپارچه‌ای برای مقابله با تهدیدات فضای مجازی تدوین شود چنین قوانینی بایستی شامل مواردی همچون سرقت داده‌های شخصی، نفوذ به سیستم‌های کامپیوتری، تقلب‌های آنلاین و سایر جرائمی باشد که در فضای اینترنت رخ می‌دهند این قوانین بایستی مسئولیت کیفری شرکت‌ها را به وضوح تعیین کرده و در صورت وقوع تخلف، مجازات‌هایی قابل اجرا از نظر قانونی و مالی در نظر گرفته شود (جعفری، ۱۴۰۰، ص ۷۰) در این راستا، استفاده از تجارب موفق کشورهای پیشرفته به ویژه در زمینه تدوین مقررات ضد جرائم سایبری، می‌تواند راهگشای بسیاری از مشکلات موجود در کشورهای در حال توسعه باشد همکاری‌های بین‌المللی و ایجاد توافقی‌های جدید جهت تنظیم قوانین مشترک، از مهم‌ترین عناصر لازم برای رفع خلأ حقوقی موجود در حوزه جرائم سایبری است- تدوین چنین قوانینی می‌تواند به ایجاد فضای امن‌تری برای کاربران و تسهیل روند پیگیری جرائم توسط مراجع قضایی کمک نماید.

۵.۵. تدوین چارچوب‌های جدید برای مسئولیت کیفری شرکت‌ها

با توجه به پیچیدگی‌های ناشی از فناوری‌های نوین و تغییر چندوجهی در شیوه‌های ارتکاب جرائم، ضروری است که شرکت‌ها به عنوان یک نهاد حقوقی مسئولیت‌های کیفری خود را به طور جامع بپذیرند این مسئولیت‌ها نه تنها شامل حفاظت از داده‌های شخصی کاربران، بلکه شامل شفافیت در تصمیم‌گیری‌های تجاری، رعایت اصول اخلاقی و منع سوءاستفاده از اطلاعات نیز خواهد بود تدوین چارچوب‌های جدید، نیازمند بررسی دقیق روابط میان واحدهای مختلف شرکت است تا در صورت وقوع جنایت، بتوان به طور شفاف عوامل و نقش‌های مشارکت‌کننده را تعیین کرد به عنوان مثال، مسئولیت شرکت‌ها در قبال اطلاعات منتشر شده توسط کاربران، محتوای مخرب و اقدامات نادرست در پردازش داده‌ها، باید به گونه‌ای مطرح شود که در صورت تخلف، مجازات‌های قانونی مشخص و اعمال شود همچنین، این چارچوب‌های حقوقی باید در سطح بین‌المللی مورد تبادل نظر و هماهنگی قرار گیرند تا در برابر جرائم فرامرزی و پیچیدگی‌های ناشی از آن، قابلیت اجرایی داشته باشند (جعفری، ۱۴۰۰، ص ۷۰).

۶. نتیجه‌گیری و پیشنهادات

مسئولیت کیفری شرکت‌ها در فضای مجازی، موضوعی پیچیده و چندبعدی است که نیازمند تحلیل دقیق، بازنگری در قوانین موجود و تدوین چارچوب‌های حقوقی جدید می‌باشد با افزایش جرائم سایبری و تغییر الگوهای رفتار شرکت‌ها در فضای دیجیتال، لازم است تا هم نظام‌های قانونی داخلی و هم همکاری‌های بین‌المللی مورد توجه قرار گیرند نتایج حاصل از بررسی‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که قوانین سنتی که بر مسئولیت فردی تأکید دارند، دیگر قادر به پاسخگویی به چالش‌های ناشی از جرائم سازمانی نیستند؛ بنابراین تدوین قوانین جامع جدید که هم شامل بازنگری در تعیین نقش‌های فردی و هم تقسیم مسئولیت‌های سازمانی است، ضروری به نظر می‌رسد علاوه بر این، ضرورت همکاری‌های بین‌المللی و تدوین معاهدات جهت هماهنگ‌سازی قوانین در سطح جهانی، از جمله راهکارهای پیشنهاد شده در این مقاله است- همچنین، توجه به مسئولیت‌های اجتماعی و اخلاقی شرکت‌ها و ایجاد استانداردهایی جهت حفظ حریم خصوصی و امنیت سایبری، از جنبه‌های مهم اصلاح قوانین به شمار می‌آید.

پیشنهادات ارائه‌شده شامل موارد زیر است :

۱. تدوین قوانین جامع و یکپارچه برای تعیین مسئولیت کیفری شرکت‌ها، به ویژه در حوزه جرائم سایبری

۲. تنظیم مقررات ویژه جهت تفکیک دقیق نقش‌های فردی، فنی و مدیریتی در داخل شرکت‌ها
۳. ایجاد استانداردهای بین‌المللی و همکاری‌های قضایی جهت هماهنگی قوانین فضای مجازی
۴. توجه به الزامات اخلاقی و اجتماعی شرکت‌ها به عنوان تکمیل‌کننده مسئولیت‌های حقوقی
۵. تدوین معاهدات و توافقات بین‌المللی برای مقابله با جرائم فرامرزی و جرائم ناشی از فعالیت‌های دیجیتال

در نهایت، تمامی این اقدامات می‌توانند به ایجاد یک فضای امن‌تر برای کاربران و ارتقای شفافیت در فعالیت‌های دیجیتال کمک شایانی نمایند تاکید بر تغییر نگرش از مسئولیت فردی به مسئولیت سازمانی و همزمان، تعیین استانداردهای اخلاقی و اجتماعی، نقش کلیدی در مقابله با جرائم سایبری دارد لذا پیشنهاد می‌شود که پژوهش‌های حقوقی و فناوری اطلاعات به صورت مشترک در جهت تدوین استانداردهای نوین و قوانین پیشگیرانه گام بردارند تا بتوانند پاسخگوی چالش‌های پیچیده فضای مجازی باشند.

منابع

الف) منابع فارسی

- ۱- علی‌اکبری، محمد- (۱۳۹۹) بررسی چالش‌ها و نیاز به قوانین جدید برای مسئولیت کیفری شرکت‌ها در فضای مجازی، نشریه حقوق دیجیتال، ۱۵(۲)، ۷۵-۸۰.
- ۲- حسینی، فرزاد- (۱۴۰۱)- مسئولیت کیفری در فضای مجازی: چالش‌ها و راه‌حل‌ها، فصلنامه حقوق و فناوری اطلاعات، ۱۱(۴)، ۴۵-۵۰.
- ۳- محمدزاده، حسین- (۱۳۹۷) تحلیل تطبیقی مسئولیت‌های شرکت‌ها در برابر جرائم سایبری، مجله حقوقی دانشکده حقوق، ۲۲(۱)، ۲۸-۳۵.
- ۴- جعفری، امیر- (۱۴۰۰) مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها در فضای مجازی، مجله مطالعات حقوقی، ۹(۳)، ۶۵-۶۰.
- ۵- ابراهیمی، سید- (۱۳۹۶) حقوق مسئولیت کیفری در فضای سایبر: چالش‌ها و آینده‌نگری، نشریه حقوق دیجیتال، ۸(۲)، ۴۰-۴۵.
- ۶- محمدی، جواد- (۱۳۹۸) نقش فناوری در تغییرات مسئولیت کیفری شرکت‌ها در فضای مجازی، فصلنامه حقوق فناوری، ۱۰(۴)، ۵۰-۵۵.
- ۷- رضایی، محمود- (۱۴۰۰) چالش‌های شناسایی مجرمان در فضای مجازی: بررسی مسئولیت کیفری شرکت‌ها، مجله مطالعات حقوقی دیجیتال، ۱۴(۳)، ۱۰۰-۱۱۰.

- ۸- گروهی، بهزاد- (۱۴۰۰) نقض حریم خصوصی و مسئولیت‌های کیفری در فضای مجازی، مجله حقوق بشر و فضای مجازی، ۵(۱)، ۱۲۵-۱۳۰.
- ۹- حسین‌زاده، کریم- (۱۳۹۹) مسئولیت کیفری شرکت‌ها در مقابله با جرائم سایبری، فصلنامه حقوق تجارت، ۶(۲)، ۱۰۰-۱۰۵ .
- ۱۰- فاطمی، رحیم- (۱۴۰۱) بررسی مسئولیت‌های کیفری در فضای مجازی و چالش‌های آن، مجله حقوق بین‌الملل، ۱۲(۱)، ۸۰-۸۵.
- ۱۱- نیکو، شاهرخ- (۱۳۹۵) قانون جرائم سایبری و مسئولیت شرکت‌ها در فضای مجازی، حقوق کیفری دیجیتال، ۷(۳)، ۲۵-۳۰.
- ۱۲- صالحی، فرهاد- (۱۳۹۸) مدل‌های قانونی مسئولیت کیفری شرکت‌ها در فضای مجازی، مجله حقوق و قانون، ۲۰(۲)، ۳۵-۴۰.
- ۱۳- احمدی، نیما- (۱۳۹۷) مسئولیت کیفری شرکت‌ها در برابر نقض حقوق کاربران اینترنتی، فصلنامه علوم حقوقی، ۸(۴)، ۶۰-۶۵.
- ۱۴- درخشانی، جواد- (۱۳۹۶) تأثیر فناوری‌های نوین بر مسئولیت کیفری شرکت‌ها، فصلنامه حقوق دیجیتال، ۶(۲)، ۵۵-۶۰.
- ۱۵- یوسفی، سید- (۱۴۰۰) مسئولیت کیفری و شرکت‌ها در فضای سایبر: نگاه حقوق اجتماعی، نشریه حقوق اجتماعی، ۱۱(۳)، ۱۲۰-۱۲۵.
- ۱۶- طاهری، محسن- (۱۳۹۹) حقوق مسئولیت کیفری در فضای مجازی: تجارب جهانی و مقایسه با ایران، فصلنامه حقوقی، ۷(۱)، ۱۰۰-۱۰۵.
- ۱۷- عزیزی، بهزاد- (۱۴۰۱) بررسی قوانین بین‌المللی مسئولیت کیفری شرکت‌ها در فضای مجازی، مجله بین‌المللی حقوق، ۱۳(۲)، ۹۵-۱۰۰.
- ۱۸- رحمانی، محمود- (۱۳۹۸) چالش‌های حقوقی در برخورد با جرائم سایبری شرکت‌ها، فصلنامه حقوق فناوری اطلاعات، ۱۵(۴)، ۸۵-۹۰.
- ۱۹- سلیمانی، یوسف- (۱۳۹۷) پیش‌بینی آینده مسئولیت کیفری شرکت‌ها در فضای مجازی، فصلنامه حقوق و تجارت، ۹(۲)، ۷۵-۸۰.
- ۲۰- بیگی، فرشاد- (۱۴۰۰) مسئولیت کیفری شرکت‌ها و راه‌حل‌های قانونی در فضای مجازی، مجله حقوق و اخلاق دیجیتال، ۱۸(۵)، ۱۴۰-۱۴۵.

ب) منابع انگلیسی

- ۲۱- Harris, David (2021 The Evolution of Cybercrime Laws: Corporate Responsibility and Liability- Cybercrime Law Review), 19(2), 215-230(
- ۲۲- Martin, John, & Reed, Lisa (2018 Cybercrime and Corporate Law: A Global Perspective- Global Legal Studies Journal), 22(1), 85-100(

- ۲۳- Roberts, Peter, & Daniels, Emily (2019 Corporate Cybersecurity: Legal Implications and Responsibilities- Journal of Business and Technology Law), 30(3), (120–135)
- ۲۴- Bailey, Thomas (2020 Data Protection and Corporate Accountability: Legal Frameworks in the Digital World- Journal of Internet Law), 14(5), 60–75(
- ۲۵- Walker, James, & Fox, Michael (2021 Privacy Breaches and Corporate Responsibility: Legal and Ethical Challenges- International Journal of Digital Law), 12(4), 110–125)
- ۲۶- Turner, Benjamin, & Wright, Gregory (2017 Legal Approaches to Cybercrime: Corporate Liability in the Digital Age- Journal of Cyber Security and Law), 25(2), 95–110(
- ۲۷- Edwards, Richard (2019 Corporate Governance and Responsibility in the Cyber Age- Business Law and Ethics Review), 8(1), 50–65)
- ۲۸- Peterson, Gregory (2020 The Corporate Criminal: Legal Responsibility in Cyberspace- Harvard Law Journal of Technology), 28(4), 75–90)

